

ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Еней Я.І., аспірант
кафедри економіки підприємства, фінансів, обліку і аудиту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Постановка проблеми. В економіці України тривають процеси післякризового відновлення. Проте як і раніше основою зростання залишаються традиційні чинники, пов'язані з позитивною світовою кон'юнктурою на базові низько- та середньо технологічні категорії товарного експорту України, відносно дешевою ресурсною базою, низькою вартістю робочої сили.

Проблема імпортозаміщення актуалізується у зв'язку із високим рівнем дефіциту зовнішньоторговельного балансу України та сповільненням динаміки експорту в умовах світової економічної депресії. Саме тому економіка України потребує глибоких перетворень у промисловості, що в свою чергу дозволить підвищити економічну стійкість країни та відповідно зменшити її залежність від імпорту. Найбільш реальні перспективи вітчизняної економіки значною мірою пов'язані з розвитком внутрішнього ринку, що може бути реалізовано за рахунок посилення орієнтації вітчизняних підприємств на задоволення потреб внутрішнього ринку та розвитку виробництва імпортозаміщуючих товарів.

Пріоритети політики імпортозаміщення визначаються за результатами аналізу частки продукції окремих галузей вітчизняної промисловості у структурі внутрішнього споживання, а також аналізу галузевої, географічної і продуктової структури імпорту промислової продукції. Частка промислової продукції вітчизняного виробництва у структурі внутрішнього споживання скорочується. Виходячи з цього ми бачимо, що промисловість України вимагає модернізації.

Одним із головних завдань стратегії модернізації промисловості України має стати максимальне спрямування ресурсів національної економічної системи на потреби її розвитку і удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика політики імпортозаміщення не досить широко висвітлена у вітчизняній літературі. Головним аспектам цієї проблеми присвячені роботи Жаліло Я.А., Сменковського А.Ю., Гельбарса В. та ін.

У наукових працях зарубіжних вчених ми можемо ознайомитись з загальнотеоретичними та практичними аспектами застосування політики імпортозаміщення: Ліндерт П.; Кірєєва О.; Кадочников П.А. та ін.

Проблеми промислового виробництва висвітлено в працях Амоші О. І., Дорогунцова С. І., Горського О. В., Кваснюка Б. А., Якубовського М. М. Питання, пов'язані з імпортозаміщенням, останнім часом досліджувалися вітчизняними та російськими вченими, такими як Давиденко С., Лебедев К., Назарчук Е., Остапенко Т. У роботах цих вчених досліджено причини і наслідки зростання імпорту, імпортозаміщення виробництва в окремих галузях. Разом з тим, недостатньо вивчено питання щодо активізації імпортозаміщення в процесі структурної перебудови економіки України. Менш вивченим є сучасний стан імпортозалежності вітчизняної економіки та можливості використання позитивного потенціалу імпортозаміщення. Тому дослідження розвитку імпортозаміщення в Україні стає дедалі актуальнішим.

Постановка завдання. Основною метою є визначення пріоритетів політики імпортозаміщення в Україні та обґрунтування її основних цілей. Можливості зростання економіки поступово вичерпуються, що безпосередньо підтверджується звуженням зовнішнього попиту, динамічним зростанням імпорту та надмірним насиченням внутрішнього ринку імпортованими товарами. Усе це спонукає звернути особливу увагу як на чинники утримання високих темпів зростання імпорту, так і на інструменти та механізми економічної політики, яка б дозволила стримати це зростання та удосконалити

структуру імпорту, орієнтуючись на стратегічні пріоритети та завдання соціально-економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Поняття «імпортозаміщення» стало популярним в 1950-х і 1960-х роках в якості стратегії для сприяння економічній незалежності і розвитку в країнах, що розвиваються. Ці початкові зусилля не увінчалися успіхом багато в чому завдяки відносній неефективності засобів праці виробництв країн третього світу, і в результаті їх нездатності конкурувати в умовах глобалізації ринку. З тих пір ці та решта країн світу покладаються в значній мірі на продукцію зарубіжного виробництва і, як свідчать глобалізаційні тенденції, орієнтований на експорт підхід став нормою.

Імпортозаміщення – тип економічної стратегії та промислової політики держави, спрямованих на заміну імпорту промислових товарів, що користуються попитом на внутрішньому ринку, товарами національного виробництва. Високі імпортні мита поєднуються з податковими пільгами місцевим виробникам. Розробляється та реалізується програма розвитку необхідної виробничої інфраструктури. Проведення імпортозамінної стратегії та промислової політики характерно для імпортозаміщуючого етапу індустріалізації.

На протязі останніх років в Україні відбувається поступова втрата вітчизняними виробниками низки сегментів внутрішнього ринку товарів, що пов'язано зі значними структурними деформаціями в національній економіці та низькою конкурентоспроможністю багатьох підприємств.

Для національної безпеки України становлять загрозу низькі темпи розширення внутрішнього ринку в економічній сфері, обмежуючи перспективи економічного зростання у першу чергу в довгостроковій перспективі і формуючи значні ризики для конкурентоспроможності економіки [2].

Основою зростання національної економіки є насамперед розвиток промисловості, сільського господарства та сфери послуг. Національна економіка, що активізує імпортозаміщуючі виробництва, характеризується як така, що здійснює імпортозаміщуюче зростання.

Розвиток імпортозаміщуючих галузей передбачає такі етапи:

- одержання закордонних чи національних інвестицій для вкладання у розвитку підприємств, що виготовляють продукцію-замінник імпорту;
- запозичення іноземних технологій із виготовлення замінника, або використання вітчизняної технології;
- експорт імпортозамінників за межі країни [4].

Промисловість є наймасштабнішим сектором економіки України, в якому виробляється близько 40% загальноукраїнського випуску товарів і послуг, 80% їх експорту, створюється понад 30% валової доданої вартості [6]. Проте, якщо експортується переважно матеріально- і енергосировинна продукція низького рівня переробки, то імпорт, навпаки, складається з високотехнологічної продукції поглибленої переробки та товарів кінцевого споживання. В цих умовах є необхідним реформування «традиційних» галузей промисловості та розвиток високотехнологічних виробництв.

Наслідком структурного дисбалансу промислової політики є зростання імпортозалежності.

Відповідно до думки економістів Дж. Блера та М. Керролла, доходи країни визначаються її зовнішньоторговельним балансом. На цій основі прийнято виділяти дві моделі розвитку національної економіки. Перша передбачає переважну орієнтацію на зовнішній ринок – експортоорієнтована модель. Друга орієнтована на імпортозаміщення. Так, у першому випадку розвиток забезпечується за рахунок припливу в країну коштів, які згодом спрямовуються на розвиток локального сектора економіки – створення нових робочих місць. У свою чергу, завдяки зростанню доходів населення збільшується ємність внутрішнього ринку [8].

Політика імпортозаміщення передбачає розвиток економіки переважно за рахунок внутрішніх ресурсів країни. Крім того, при виробництві товарів, орієнтованих на внутрішній ринок, складно отримати економію за рахунок обсягу виробництва. Тому для підтримки конкурентоспроможності локального

товаровиробника часто запроваджуються заходи з обмеження конкуренції з боку імпоротної продукції, зокрема, шляхом введення додаткових податків на імпортовані товари і штучного завищення обмінного курсу національної валюти.

У таблиці 1 відображено структуру Імпорту України з 1990 року по 2012 рік [1].

Імпорт України 1990-2012 рр.					
Рік	Імпорт, млрд. дол.	Доля в світовому імпорті, ‰	Доля імпорту у ВВП, ‰	Імпорт на душу населення, доларів	Темп росту імпорту, ‰
1990	26	5.84	28.9	503	
1991	20	4.39	23.5	387	76.9
1992	17	3.36	21.5	329	85
1993	18	3.69	26.1	349	105.9
1994	21	3.9	38.9	409	116.7
1995	24	3.79	49	469	114.3
1996	21	3.15	46.7	413	87.5
1997	22	3.19	44	436	104.8
1998	18	2.63	42.9	360	81.8
1999	15	2.09	46.9	303	83.3
2000	18	2.25	58.1	367	120
2001	20	2.57	52.6	411	111.1
2002	21	2.59	50	436	105
2003	28	2.99	56	586	133.3
2004	36	3.17	55.4	759	128.6
2005	44	3.42	51.2	933	122.2
2006	53	3.61	49.1	1131	120.5
2007	72	4.23	50.3	1543	135.8
2008	99	5.08	55	2131	137.5
2009	56	3.59	47.9	1210	56.6
2010	73	3.93	53.7	1585	130.4
2011	99	4.52	60.7	2161	135.6
2012	105	4.74	59.7	2306	106.1

З даної таблиці видно, що відсоток імпорту коливається від зменшення до збільшення, як у загальній частці імпорту, так і в імпорті на душу населення. Доля у світовому імпорті і у ВВП також коливається – то зменшується, то збільшується. Дане коливання ми також можемо відобразити на рис.1.

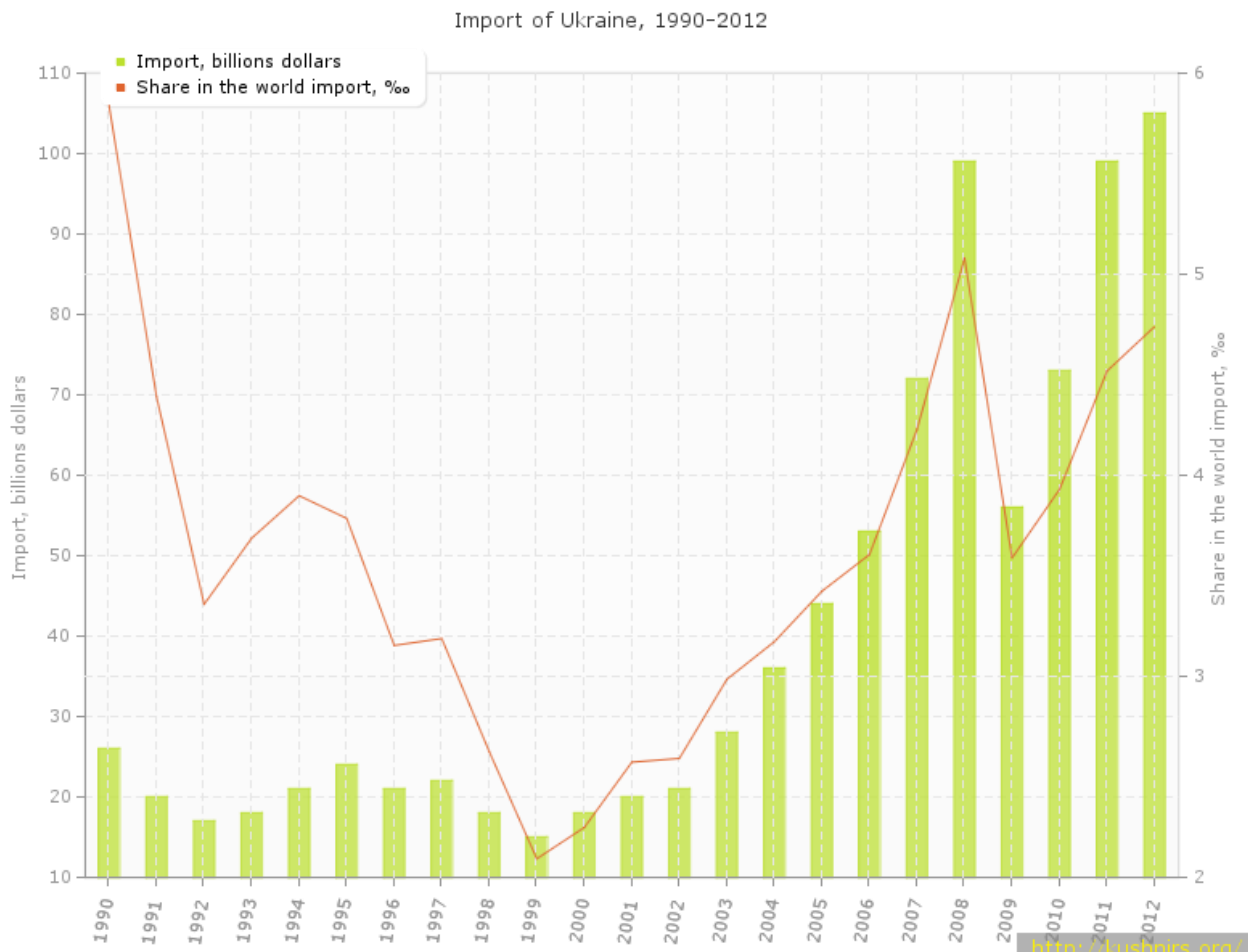

Рис.1. Імпорт України 1990-2012 рр.

З даного рисунку ми можемо спостерігати як змінюються обсяги імпорту з по 1990 року по 2012 рік [1].

Одним із головних завдань стратегії модернізації промисловості України має стати максимальне спрямування ресурсів національної економічної системи на потреби її розвитку і удосконалення. Економіка України потребує глибоких перетворень у промисловості, що дасть змогу підвищити економічну стійкість країни і зменшити її залежність від імпорту. Найбільш реальні перспективи вітчизняної економіки значною мірою пов'язані з розвитком внутрішнього ринку, що може бути реалізовано за рахунок посилення орієнтації вітчизняних підприємств на задоволення потреб внутрішнього ринку та розвитку виробництва імпортозаміщуючих товарів.

Проблема імпортозаміщення актуалізується у зв'язку із високим рівнем дефіциту зовнішньоторговельного балансу України та сповільненням динаміки експорту в умовах світової економічної депресії. Дефіцит

зовнішньоторговельного балансу України виник у 2006 р. у розмірі 2,89 млрд. дол. США, у 2011 р. сягнув 6,66 млрд. дол. США. Дефіцит у зовнішній торгівлі товарами виник раніше і нарощувався більш динамічно. Від'ємне сальдо у зовнішній торгівлі товарами, що становило у 2005 р. 1,91 млрд. дол. США, у 2011 р. сягнуло 14,22 млрд. дол. США (табл. 2) [1].

Таблиця 2.

Динаміка показників зовнішньої торгівлі України, млрд. дол. США*

	Обсяг зовнішньої торгівлі	Експорт	Імпорт	Сальдо
Усього (товари і послуги)				
2000	33,17	18,06	15,11	2,95
2004	69,04	37,98	31,06	6,92
2005	79,43	40,36	39,07	1,29
2006	94,63	45,87	48,76	-2,89
2007	123,94	58,34	65,6	-7,26
2008	170,71	78,71	92	-13,29
2009	99,89	49,29	50,6	-1,31
2010**	129,35	63,16	66,19	-3,03
2011**	171,02	82,18	88,84	-6,66
Товари				
2000	28,53	14,57	13,96	0,61
2004	61,67	32,67	29,00	3,67
2005	70,37	34,23	36,14	-1,91
2006	83,41	38,37	45,04	-6,67
2007	109,92	49,30	60,62	-11,32
2008	152,50	66,97	85,53	-18,56
2009	85,12	39,69	45,43	-5,74
2010**	112,14	51,40	60,74	-9,34
2011**	151,00	68,39	82,61	-14,22

* Розраховано за: інформація Держстату України «Географічна структура експорту-імпорту товарів», «Географічна структура експорту-імпорту послуг».

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

** Розраховано за: збірник Держстату України «Україна у цифрах у 2011 році»

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рекордним дефіцит зовнішньоторговельного балансу України був у 2008 р., коли загальне від'ємне сальдо склало 13,29 млрд дол. США, по товарах – 18,56 млрд дол. США.

У 2009 р., в умовах економічної кризи, відбулося зниження від'ємного сальдо торгівлі товарами, що пояснюється швидшим зменшенням імпорту (на 46,9 %), ніж експорту (на 40,7 %). Між тим, відновлення економічного зростання супроводжувалося відновленням прискореного приросту імпорту і нарощуванням дефіциту. При цьому імпортується значною мірою високотехнологічна продукція та товари споживчого попиту (у 2011 р. частка імпорту продукції машинобудування у структурі товарного імпорту становила 24,2 %, продукції хімічної та нафтохімічної промисловості – 15,2 %, харчової промисловості – 4,3 %, легкої промисловості – 3,1 %), що є чинниками гальмування темпів відтворювальних процесів та посилення структурних деформацій в економіці.

Пріоритети політики імпортозаміщення визначаються за результатами аналізу частки продукції окремих галузей вітчизняної промисловості у структурі внутрішнього споживання, а також аналізу галузевої, географічної і продуктової структури імпорту промислової продукції. Частка промислової продукції вітчизняного виробництва у структурі внутрішнього споживання скорочується. Так, частка вітчизняної продукції у 2010 р. склала 22,3 %, у 2011 р. – 20,1 % внутрішнього споживання продукції машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості – 26,6 % і 22,5 %; харчової промисловості - 86,4 % та 80,4 % відповідно.

Продукція зазначених секторів промисловості зазнає дедалі більшого тиску з боку аналогічних імпортних товарів. Наприклад, імпорт продукції машинобудування [7] у вартісному виразі зріс у 2010 р. проти 2009 р. на 39,9 %, у 2011 р. проти 2010 р. – на 57,8 %; імпорт продукції хімічної та нафтохімічної промисловості⁴ у 2010 р. зріс на 27 %, у 2011 р. – на 23,5 %, імпорт продукції харчової промисловості⁵ у 2010 р. зріс на 22,9 %, у 2011 р. – на 18,8 %.

При цьому ефективність функціонування внутрішнього ринку в Україні є дуже низькою [5]. За даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму за 2011-2012 рр. за індексом розміру внутрішнього ринку Україна посідає 37 місце серед 142 країн світу, водночас за ефективністю товарних ринків – лише 129 позицію [9].

Аналіз географічної структури імпорту товарів в Україну дозволяє виявити зміни, що сталися у торговельних відносинах з різними регіонами світу, коло країн, виробники яких створюють найбільшу конкуренцію вітчизняним виробникам на внутрішньому ринку України. В останні роки склалося від'ємне сальдо у торгівлі з країнами СНД, Європи, Америки, Австралії і Океанії, утримується позитивний баланс лише у торгівлі з країнами Азії та Африки (табл. 3). Найбільші потоки імпорту Україна отримує з країн СНД, Європи, Азії. Частка СНД у географічній структурі імпорту товарів з 2005 р. по 2011 р. змінилася незначним чином - з 47 % до 45 %. Основними партнерами лишилися РФ (у 2011 р. 35,3 % у структурі українського імпорту), Білорусь (5,1 %), Казахстан (2 %). За період з 2005 р. по 2011 р. частка Білорусі в українському імпорті зросла з 2,6 % до 5,1 %, Казахстану - з 0,5 % до 2 %.

Частка країн Європи у географічній структурі імпорту товарів в Україну з 2005 по 2011 рр. зменшилася з 35,1 % до 32,8 %. Основними партнерами є Німеччина (у 2011 р. 8,3 % у структурі українського імпорту), Польща (3,9 %), Італія (2,4 %), Франція (1,8 %).

Частка країн Азії у географічній структурі імпорту товарів в Україну з 2005 р. по 2011 р. зросла з 13 % до 16,1 %. Основними партнерами України щодо імпорту з Азії залишаються КНР (у 2011 р. 7,6 % у структурі українського імпорту), Туреччина (1,8 %), Республіка Корея (1,5 %), Японія (1,2 %), Індія (1 %). При цьому КНР нарощує присутність на ринках України (з 2005 р. по 2011 р. її частка в імпорті зросла з 5 % до 7,6 %).

Географічна структура імпорту свідчить про зменшення частки імпорту з розвинутих країн та збільшення частки імпорту з транзитивних країн і країн, що розвиваються, зокрема з Білорусі, Казахстану, КНР. Отже, техніко-

економічний рівень значної частки імпортованих товарів є досяжним для України в разі активної реалізації нею політики імпортозаміщення.

Висновки. Досвід інших країн свідчить, що в процесі вибору проектів імпортозаміщення слід брати до уваги критерії відповідності імпортозамінюючих товарів світовому техніко-економічному рівню аналогічних товарів. Локальними критеріями мають бути:

- ступінь використання місцевих ресурсів і конкурентних переваг, перспектива опанування
- внутрішнього ринку, створення додаткових робочих місць, ефект в суміжних галузях.

Отже, пріоритети імпортозаміщення мають уточнюватися відповідно до кон'юнктури ринку, еколого-економічних обмежень та науково-технічних можливостей країни.

Галузеві пріоритети імпортозаміщення можна класифікувати по трьох напрямках: заміна імпортованих ресурсів, насамперед енергетичних; заміна імпорту товарів широкого вжитку; заміна імпорту товарів виробничого призначення. Кожен з напрямків має особливості, що залежать від наявності власних ресурсів і можливостей, швидкості обігу оборотних фондів, потреби в інвестиціях і терміну окупності проектів.

До факторів успіху впровадження політики імпортозаміщення можна віднести:

- Вигідне географічне положення: перехрестя світових торгово-економічних шляхів, поблизу від центрів світового господарства.
- Майже у всіх «нових індустріальних країнах» склалися автократичні або близькі до таких політичні режими, лояльні до промислово розвинених країн. У них була забезпечена політична стабільність, демократичні і політичні перетворення були відкладені на користь економічних реформ. Іноземним інвесторам була забезпечена висока ступінь гарантій безпеки їхніх інвестицій.
- Певну роль зіграли такі неекономічні чинники, як працьовитість, старанність, дисциплінованість, ощадливість населення.

В даний час частка імпорту в собівартості промислової продукції досить висока. У зв'язку з цим розвиток імпортозаміщення стає особливо актуальним, оскільки саме воно дозволить уникнути напруженості, що виникає внаслідок необхідності використання при виготовленні промислової продукції імпортованих виробів, компонентів і послуг, у той час як вітчизняні підприємства не отримують потенційні замовлення на виготовлення продукції, необхідні для виходу з кризової ситуації. Але застосування цієї політики має бути здійснено на певних принципах з урахуванням результатів та наслідків, які вже є незаперечними. Головним з них є перехід до відкритої економіки, забезпечення стабільності.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. Дунаєв І.В. Імпортозаміщення: державна політика і процес вибору для України на етапі подолання наслідків економічної кризи / І.В. Дунаєв, В.Ю. Бабаєв // Збірник наукових праць Ін-ту економіки промисловості НАН України. – 2011. – № 2. Ч. 2. – С. 128–147.
3. Ермак Д. Імпортозаміщення в нікуди? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.tut.by/economics/133282.html>
4. Пазізіна С. Імпортозаміщення в Україні при переході до сталого економічного зростання / С. Пазізіна // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє: Щорічник. – Випуск 14–15 / За заг. ред. М. В. Лазаровича. – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ «Економічна думка», 2010. – 340 с.
5. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я. В. Бережний [та ін.]. – К. : НІСД, 2011. – С. 54-55.
6. Пшенник Ю. Какое импортозамещение нам нужно? [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.neg.by/publication/2007_09_11_8669.html

7. Товарні групи 84-90 УКТЗЕД (Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання; засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби; прилади та апарати оптичні, фотографічні)

8. Blair J.P. & Carroll M.C. (2008). Local economic development. Sage Publications.

9. The Global Competitiveness Report 2011-2012. – Geneva: World Economic Forum, 2011. – P. 356-357.